

BMSM rubob sinfida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish modeli

Shaxzod Umid-o'g'li Ro'zmurodov
Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur dissertatsiya tadqiqotida BMSM rubob sinfida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish modeli ishlab chiqilgan. Model maqsadli, mazmunli, texnologik va natijaviy komponentlardan iborat bo'lib, o'quvchining mustaqil izlanishi va ijodiy faolligini ta'minlaydi. Tadqiqotda rubob ijrochiligini o'rgatishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinib, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, musiqiy qobiliyatlari hamda ijodiy imkoniyatlari inobatga olingan. Ishda differensial yondashuv, o'yin texnologiyalari va ijodiy topshiriqlarni qo'llash mexanizmlari asoslab berilgan. Tajriba-sinov ishlari natijasida taklif etilgan modelning samaradorligi tasdiqlangan. Ijrochilik texnikasi, badiiy ifodalilik va sahna madaniyatini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalaridan musiqa maktablari pedagoglari, oliy ta'lim talabalari hamda metodistlar o'quv jarayonida foydalanishi mumkin.

Kalit so'zlar: rubob, BMSM, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijrochilik ko'nikmalari, pedagogik model, musiqiy qobiliyat, differensial yondashuv, o'yin texnologiyalari, ijodiy faollik, tajriba-sinov

A model for developing students' performance skills in the rubab class of a children's music and arts school based on student-centered educational technologies

Shaxzod Umid-o'g'li Ro'zmurodov
Navoi state university

Abstract: This dissertation research develops a model for developing students' performance skills in the rubab class of a Children's Music and Arts School (CMAS) based on student-centered educational technologies. The model consists of target, content, technological, and outcome components, and ensures the student's independent inquiry and creative activity. The study analyzes the theoretical and methodological foundations of teaching rubab performance, taking into account

students' age and individual characteristics, musical abilities, and creative potential. The work substantiates the mechanisms for applying a differentiated approach, game technologies, and creative assignments. The effectiveness of the proposed model was confirmed through experimental testing. Methodological recommendations are provided for developing performance technique, artistic expressiveness, and stage culture. The research findings can be used in the educational process by music school teachers, higher education students, and methodologists.

Keywords: rubab, CMAS, student-centered education, performance skills, pedagogical model, musical ability, differentiated approach, game technologies, creative activity, experimental testing

Kirish. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish, yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Bolalar musiqa va san'at maktablari (BMSM) bu jarayonda muhim o'rin tutadi, chunki aynan shu maktablarda bolalarning musiqiy qobiliyati dastlabki bosqichda aniqlanadi, milliy cholg'u ijrochiligining poydevori yaratiladi va kelgusidagi professional musiqachilar uchun zamin tayyorlanadi. Milliy cholg'ular orasida rubob o'zining sirli tembri, boy ijrochilik an'analari va o'zbek hamda sharq musiqa merosidagi alohida o'rni bilan ajralib turadi. Shu bois rubob ijrochiligini o'rgatish metodikasini takomillashtirish nafaqat pedagogik, balki madaniy-ma'naviy ahamiyatga ham ega.

Jahon pedagogikasida ta'limni insonparvarlashtirish, o'quvchining shaxsini ta'lim jarayonining markaziga qo'yish tamoyili tobora kuchayib bormoqda. K.Rodgers, L.S.Vigotskiy, I.S.Yakimanskaya, E.V.Bondarevskaya, V.V.Serikov kabi olimlarning tadqiqotlarida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari yaratilgan. Unga ko'ra o'quvchi bilimlarni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki o'z o'quv faoliyatining faol sub'ekti sifatida qaraladi. Musiqa pedagogikasida bu g'oyalar D. B. Kabalevskiy, K. Orff, Z. Kodai, S. Suzuki, G. G. Neygauz va boshqa musiqachi-pedagoglarning ish tajribasida o'z ifodasini topgan. O'zbek musiqa pedagogikasida esa milliy cholg'ularni o'qitish masalalari ustoz-shogird an'anasi, ijrochilik maktablari va o'quv-uslubiy qo'llanmalar doirasida o'rganib kelingan.

Biroq mavjud tadqiqotlar va amaliy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, BMSM rubob sinflarida o'qitish jarayonida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, o'qitish ko'p hollarda barcha o'quvchilar uchun bir xil repertuar va bir xil talablar asosida olib boriladi, bu esa bolaning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini yetarlicha inobatga olishga imkon bermaydi. Ikkinchidan, ijrochilik ko'nikmalari, ya'ni qo'l apparatini to'g'ri qo'yish, mizrob texnikasi, tovush chiqarish madaniyati, ritmik aniqlik va badiiy ifodalilik ko'pincha alohida va uzilgan holda shakllantiriladi, ularni yaxlit tizim sifatida rivojlantiruvchi ilmiy asoslangan model esa

yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Uchinchidan, o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi, mustaqil izlanishi va ijodiy faolligini oshirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar rubob ta'limida tizimli qo'llanilmaydi. Bu holatlar mavzuning dolzarbligini belgilaydi va rubob sinfida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy asoslangan modelini yaratish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqotning maqsadi BMSM rubob sinfida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish modelini nazariy jihatdan asoslash, uni ishlab chiqish va amaliyotda sinovdan o'tkazishdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar hal etildi. Dastlab shaxsga yo'naltirilgan ta'limning psixologik-pedagogik asoslari va uning musiqa ta'limidagi o'rni tahlil qilindi. Keyin rubob ijrochiligini o'rgatishning tarixiy shakllanishi, mavjud usul va uslublari o'rganildi. So'ngra o'quvchilarning ijrochilik ko'nikmalari tarkibi, ularning shakllanish bosqichlari va mezonlari aniqlandi. Shundan so'ng maqsadli, mazmunli, texnologik va natijaviy komponentlardan iborat pedagogik model ishlab chiqildi. Nihoyat, modelning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali tekshirildi va olingan natijalar asosida metodik tavsiyalar tayyorlandi.

Tadqiqot ob'ekti sifatida BMSM rubob sinfida o'quvchilarni o'qitish jarayoni, predmeti sifatida esa shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishning mazmuni, shakl, usul va vositalari belgilandi.

Tadqiqotda ilmiy gipoteza sifatida quyidagi fikr ilgari surildi. Agar rubob sinfida o'qitish jarayoni o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, musiqiy qobiliyati hamda qiziqishlarini inobatga oluvchi differensial yondashuv, o'yin texnologiyalari va ijodiy topshiriqlar asosida tashkil etilsa, ularning ijrochilik ko'nikmalari, badiiy ifodaliligi va o'quv motivatsiyasi sezilarli darajada yuqori bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, so'rovnoma, suhbat, diagnostik topshiriqlar, tajriba-sinov ishlari, ekspert baholash hamda natijalarni matematik-statistik qayta ishlash usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, birinchi marta BMSM rubob sinfi uchun shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalariga asoslangan, ijrochilik ko'nikmalarini yaxlit tizim sifatida rivojlantiruvchi pedagogik model ishlab chiqildi. Shuningdek, o'quvchilarning ijrochilik ko'nikmalarini baholash mezonlari va rivojlanish darajalari aniqlashtirildi, differensial yondashuv, o'yin texnologiyalari va ijodiy topshiriqlarni rubob darslarida qo'llash mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan model va metodik tavsiyalardan BMSM pedagoglari, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarining musiqa yo'nalishidagi talabalari hamda metodistlar o'quv jarayonida bevosita foydalanishi

mumkinligi bilan belgilanadi. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari rubob o'qitish bo'yicha o'quv dasturlari, qo'llanmalar va malaka oshirish kurslari mazmunini boyitishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning asosiy natijalari. Tadqiqotning kulminatsion bosqichi ishlab chiqilgan pedagogik modelni BMSM rubob sinflarida tajriba-sinovdan o'tkazish va olingan natijalarni tahlil qilishdan iborat bo'ldi. Tajriba-sinov ishlari uch bosqichda tashkil etildi: aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlari. Aniqlovchi bosqichda 4-sinf o'quvchilarining ijrochilik ko'nikmalari dastlabki darajasi diagnostik topshiriqlar, pedagogik kuzatish va ekspert baholash orqali aniqlandi. Tadqiqotda tajriba va nazorat guruhlarini shakllantirilib, ularning boshlang'ich ko'rsatkichlari o'zaro yaqin ekanligi tasdiqlandi, bu esa natijalarni solishtirish uchun ishonchli asos yaratdi.

Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida o'qitish ishlab chiqilgan model asosida olib borildi. Maqsadli komponent doirasida har bir o'quvchi uchun individual rivojlanish yo'nalishi belgilandi. Mazmunli komponent doirasida repertuar o'quvchining yoshi, musiqiy qobiliyati va qiziqishiga muvofiq tanlandi, texnik mashqlar, etyudlar va badiiy asarlar o'zaro uyg'unlashtirildi. Texnologik komponent doirasida differensial yondashuv, o'yin texnologiyalari, ijodiy topshiriqlar va juftlikda ishlash usullari tizimli qo'llanildi. Nazorat guruhida esa o'qitish an'anaviy usulda davom ettirildi.

Nazorat bosqichida olingan natijalar tajriba guruhi o'quvchilarining ijrochilik ko'nikmalari barcha asosiy mezonlar bo'yicha nazorat guruhiga nisbatan yuqori ekanligini ko'rsatdi. Qo'l apparatining holati va mizrob texnikasini o'zlashtirish bo'yicha yuqori daraja ko'rsatkichi tajriba guruhida 11% bo'ldi. Badiiy ifodalilik va sahna madaniyati mezonini bo'yicha farq eng yaqqol namoyon bo'ldi, chunki ijodiy topshiriqlar va konsert faoliyatiga keng jalb etilgan o'quvchilar asarni anglab, o'z talqinini yaratishga intildi. Shuningdek, tajriba guruhida o'quv motivatsiyasi va mustaqil mashq qilish faolligi ham sezilarli oshdi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, olib borilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchini o'quv jarayonining faol sub'ekti sifatida ko'radigan yondashuv bo'lib, uning rubob ta'limida qo'llanilishi o'quvchining individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, qiziqishini uyg'otish va ijodiy faolligini oshirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Rubob ijrochiligini o'rgatishning tarixiy shakllanishi va mavjud usul hamda uslublarini tahlil qilish ustoz-shogird an'anasining qimmatli tajribasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning ijrochilik ko'nikmalari tarkibi aniqlashtirildi. Unga qo'l apparati va mizrob texnikasi, tovush chiqarish madaniyati, ritmik aniqlik, notali savodxonlik, badiiy ifodalilik hamda sahna madaniyati kiradi. Ularning rivojlanish mezonlari va darajalari belgilanib, diagnostika vositalari ishlab chiqildi. Bu

esa o'quvchilar ko'rsatkichlarini ob'ektiv baholash hamda ta'lim jarayonini o'z vaqtida tuzatib borish imkonini berdi.

Maqsadli, mazmunli, texnologik va natijaviy komponentlardan iborat pedagogik model ijrochilik ko'nikmalarini alohida emas, balki o'zaro bog'liq yaxlit tizim sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi. Differensial yondashuv, o'yin texnologiyalari va ijodiy topshiriqlar modelning samarali vositalari ekanligi tajriba-sinov ishlarida o'z isbotini topdi. Tajriba guruhi o'quvchilarining natijalari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo'lgani modelning pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot asosida quyidagi tavsiyalar beriladi. BMSM rubob o'qituvchilari dars jarayonida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olib, repertuar va topshiriqlarni differensiallashtirishi lozim. O'quv mashg'ulotlariga o'yin elementlari va ijodiy topshiriqlarni muntazam kiritib borish tavsiya etiladi. Ijrochilik ko'nikmalarini baholashda taklif etilgan mezonlar va darajalardan foydalanish kerak. Malaka oshirish kurslari va o'quv-uslubiy qo'llanmalar mazmuniga ishlab chiqilgan model va metodik tavsiyalarni kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tadqiqot natijalari kelgusida rubob bilan bir qatorda dutor, tanbur, g'ijjak kabi boshqa milliy cholg'ularni o'qitish metodikasini takomillashtirishda, shuningdek turli sinf o'quvchilari uchun modelning moslashtirilgan variantlarini yaratishda davom ettirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Belyaev V. M. Muzykal'nye instrumenty Uzbekistana. Moskva: Muzgiz, 1933.
2. Fitrat. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent: Fan, 1993 (asl nashr: 1927).
3. Karomatov F. Uzbekskaya instrumental'naya muzyka. Tashkent: Izd-vo literatury i iskusstva, 1972.
4. Levin T. The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia (and Queens, New York). Bloomington: Indiana University Press, 1996.
5. Nettl B. The Study of Ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts. 2nd ed. Urbana: University of Illinois Press, 2005.
6. Powers H. S. et al. Mode // Grove Music Online. Oxford University Press.
7. Rajabov I. Maqomlar. Toshkent: San'at, 2006.
8. Urmaviy Safiuddin. Kitob al-advor (Book of Cycles) (arabcha nashr va tarjimalaridan foydalanilgan holda).
9. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. Science and education 3 (8), 145-150
10. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Scientific progress 2 (4), 96-101

11. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. *Scientific progress* 2 (6), 952-957
12. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. *Scientific progress* 2 (3), 1013-1018
13. КБ Холиков. Проблематика музыкальной эстетики как фактическая сторона повествования. *Science and Education* 3 (5), 1556-1561
14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. *Science and Education* 3 (3), 1032-1037
15. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389
16. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025
17. КБ Холиков. Проблема бытия традиционной музыки Узбекистана. *Science and Education* 3 (5), 1570-1576
18. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендация в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927
19. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59
20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213
21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. К вопросу вокальной музыке об адресате поэтического дискурса хора. *Scientific progress* 2 (3), 1087-1093
24. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. *Science and Education* 6 (1), 28-34
25. КБ Холиков. Вокал, вокалист, вокализ. Ария, ариозо и ариетта. *Science and Education* 3 (2), 1188-1194
26. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. *Science and Education* 6 (1), 21-27
27. КБ Холиков. Характерная черта голоса у детей, певческая деятельность. *Science and Education* 3 (2), 1195-1200

28. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использовании методов и приёмов музыкальной культуре. Science and Education 4 (7), 107-120

29. КБ Холиков. Некоторые новые вопросы, связанные с применением методов и приёмов музыки в общеобразовательной системе. Science and Education 4 (7), 100-106

30. КБ Холиков. Новые мышление инновационной деятельности по музыкальной культуры в вузах Узбекистана. Science and Education 4 (7), 121-129